

RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA SOLIQ YIG‘ISH SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING STRATEGIK YO‘NALISHLARI

Muallif: Dehqonov G‘ayratjon Raximovich ¹

Affiliyatsiya: Mustaqil izlanuvchi ¹

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17652733>

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada O‘zbekiston Respublikasida raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi sharoitida soliq yig‘ish samaradorligini oshirishning strategik yo‘nalishlari tahlil qilingan. Tadqiqotda mamlakatda amalga oshirilgan soliq ma‘muriyatchiligi islohotlari va raqamli texnologiyalar “My.soliq.uz”, elektron hisobvaraq-faktura, onlayn nazorat-kassa mashinalari hamda “Soliq” mobil ilovasi kabi raqamli yechimlarning soliq yig‘uvchanligiga ta‘siri o‘rganilgan. Shuningdek, 2030-yilgacha mo‘ljallangan uzoq muddatli strategik yo‘nalishlar, jumladan soliq boshqaruvini to‘liq raqamlashtirish, sun‘iy intellekt va katta ma‘lumotlar (Big Data) texnologiyalarini joriy etish, blokcheyn texnologiyalaridan foydalanish, “Smart Tax” platformasini kengaytirish hamda xalqaro standartlarga mos fiskal boshqaruv tizimini shakllantirish zarurligi asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: raqamli iqtisodiyot, soliq tizimi, soliq yig‘ish samaradorligi, raqamli texnologiyalar, sun‘iy intellekt (AI), katta ma‘lumotlar (Big Data), blokcheyn texnologiyasi, fiskal siyosat, raqamli transformatsiya, Smart Tax, elektron soliq boshqaruvi, xalqaro standartlar.

KIRISH

Dunyo miqyosida raqamli iqtisodiyotning jadal rivojlanishi davlat boshqaruvi tizimining barcha sohalariga, xususan, fiskal siyosat va soliq ma‘muriyatchiligiga sezilarli ta‘sir ko‘rsatmoqda. Raqamli texnologiyalarni keng joriy etish soliq yig‘ish jarayonlarini avtomatlashtirish, nazorat mexanizmlarini takomillashtirish hamda soliq to‘lovchilar bilan o‘zaro munosabatlarda shaffoflikni ta‘minlash imkonini bermoqda.

O‘zbekiston Respublikasida ham so‘nggi yillarda soliq tizimi chuqur isloh qilinib, “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi doirasida fiskal boshqaruvni modernizatsiya qilish va soliq ma‘muriyatchiligini raqamlashtirish bo‘yicha keng ko‘lamli ishlar amalga oshirilmoqda. “my.soliq.uz”, elektron hisobvaraq-faktura, onlayn nazorat-kassa mashinalari, elektron deklaratsiya hamda “Soliq” mobil ilovasi kabi innovatsion yechimlar soliq yig‘uvchanligini oshirishda muhim omil bo‘lib xizmat qilmoqda.

Biroq raqamli iqtisodiyot sharoitida soliq tizimining yanada samarali faoliyat yuritishi uchun mavjud infratuzilmani takomillashtirish, ma‘lumotlarga asoslangan boshqaruvni rivojlantirish, sun‘iy intellekt va katta ma‘lumotlar (Big Data) texnologiyalarini joriy etish zarurati ortib bormoqda. Shu bois, 2030-yilgacha mo‘ljallangan davrda O‘zbekistonda soliq yig‘ish samaradorligini oshirishning strategik yo‘nalishlarini aniqlash dolzarb ilmiy-amaliy vazifalardan biri hisoblanadi.

ASOSIY QISM

O'zbekistonda soliq tizimini raqamlashtirish jarayoni bosqichma-bosqich amalga oshirilib, qisqa muddatda sezilarli natijalarga erishildi. Biroq raqamli iqtisodiyot sharoitida soliq tizimining yanada takomillashuvi uchun uzoq muddatli istiqbolda raqamli boshqaruvni tubdan isloh qilish, ma'lumotlarga asoslangan fiskal siyosatni shakllantirish hamda ilg'or texnologiyalarni keng joriy etish zarur. Shu nuqtai nazardan, 2030-yilgacha mo'ljallangan raqamli soliq siyosatining strategik yo'nalishlari quyidagilardan iborat.

1. Soliq boshqaruvini to'liq raqamlashtirish.

Uzoq muddatli istiqbolda soliq boshqaruvining barcha bosqichlarini to'liq raqamli muhitga o'tkazish zarur. Bunda barcha soliq jarayonlari yagona integratsiyalashgan elektron platforma orqali boshqarilishi lozim. "My.soliq.uz", "Soliq" mobil ilovasi va onlayn nazorat-kassa mashinalarining yagona ma'lumotlar bazasi bilan to'liq integratsiyasi soliq organlariga real vaqt rejimida nazorat imkonini beradi. Bu tizim inson omilini kamaytirib, soliq jarayonlarini shaffof, tezkor va ishonchli holatga keltiradi.

Xalqaro tajribaga murojaat qiladigan bo'lsak, Estoniyada soliq to'lovchilarning 98 foizi soliqlarni onlayn shaklda amalga oshiradi, soliq deklaratsiyasi 3-5 daqiqa ichida topshiriladi. Bunday tajriba O'zbekiston uchun ham dolzarb bo'lib, to'liq raqamli boshqaruv tizimi nafaqat byurokratik yukni kamaytiradi, balki soliq tushumlarining barqaror o'sishini ta'minlaydi.

Kelgusida bu tizimni yanada takomillashtirish uchun soliq organlari faoliyatida yagona identifikatsiya raqamiga asoslangan avtomatik hisob-kitob mexanizmlarini joriy etish taklif etiladi. Bunda barcha soliq to'lovchilar yagona raqamli identifikatsiya orqali tizimga ulanadi, bu esa soliq ma'lumotlarining izchilligi va aniqligini ta'minlaydi.

2. Sun'iy intellekt va katta ma'lumotlar (Big Data) asosida soliq tahlilini kuchaytirish.

Raqamli iqtisodiyot sharoitida soliq ma'muriyatchiligi yanada murakkablashib bormoqda. Shuning uchun, sun'iy intellekt (AI) va katta ma'lumotlar (Big Data) texnologiyalarini joriy etish kelajakdagi eng muhim ustuvor yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Sun'iy intellekt yordamida soliq organlari katta hajmdagi ma'lumotlarni real vaqt rejimida qayta ishlaydi, soliqdan bo'yin tovlash yoki xato hisobotlarni avtomatik aniqlaydi.

O'zbekistonda soliq risklarini tahlil qilish tizimi hali to'liq avtomatlashtirilmagan. Shuning uchun, 2030-yilgacha AI asosida "aqlli nazorat" tizimini joriy etish, ya'ni soliq xavfini erta ogohlantiruvchi mexanizm yaratish zarur. Bu tizim soliq organlariga potensial qonunbuzarliklarni oldindan aniqlash va tezkor chora ko'rish imkonini beradi.

Misol uchun, Janubiy Koreya soliq tizimida "Tax AI System" deb nomlanuvchi algoritmi soliq to'lovchilarning faoliyatini doimiy tahlil qilib boradi va shubhali tranzaksiyalarni avtomatik belgilaydi. Shu kabi tizimni O'zbekistonda joriy etish orqali soliq risklarini kamaytirish va yig'uvchanlikni oshirish mumkin.

3. Blokcheyn texnologiyalarini joriy etish.

Blokcheyn texnologiyalari soliq jarayonlarini yangi bosqichga olib chiqadi. U ma'lumotlarning o'zgarmasligi, ishonchliligi va shaffofligini ta'minlab, soliqqa oid soxta operatsiyalar, noqonuniy hisob-fakturalar va korrupsion xavflarni

minimallashtiradi. Bunday tizim orqali soliq to'lovchilarning barcha moliyaviy operatsiyalari yagona zanjir orqali kuzatilib boriladi. Har bir tranzaksiya avtomatik tarzda raqamli imzo bilan tasdiqlanadi va o'chirib bo'lmaydigan yozuv sifatida saqlanadi. Bu, o'z navbatida, soliqqa oid huquqbuzarliklar sonini keskin kamaytiradi.

OECD va Jahon banki tadqiqotlariga ko'ra, blokcheyn texnologiyasini joriy etgan davlatlarda soliq tushumlari o'rtacha 8–10 foizga oshgan. Shunday ekan, O'zbekistonda ham soliq tizimiga blokcheynni joriy etish orqali fiskal barqarorlikni mustahkamlash mumkin.

4. Mobil xizmatlar va “Smart Tax” platformasini kengaytirish.

Soliq to'lovchilar bilan o'zaro munosabatlarni soddalashtirish uchun mobil xizmatlar tizimini kengaytirish muhim yo'nalishlardan biridir. “Soliq” mobil ilovasi foydalanuvchilarga o'z soliq majburiyatlarini real vaqt rejimida ko'rish, to'lovlarni amalga oshirish va elektron kvitansiyalar olish imkonini beradi.

Kelgusida “Smart Tax” platformasi doirasida avtomatik bildirishnoma, soliq kalendari, shaxsiy hisobni boshqarish va chatbot orqali maslahat tizimlarini joriy etish rejalashtirilmoqda. Bu tizim soliq to'lovchilar uchun qulaylik yaratadi, ularning ishonchini oshiradi va ixtiyoriy to'lov madaniyatini rivojlantiradi.

Buyuk Britaniyaning “Making Tax Digital” dasturi ham aynan shu yo'nalishda ishlab chiqilgan bo'lib, raqamli xizmatlar orqali soliqqa rioya darajasini 95 foizgacha oshirishga erishilgan.

5. Xalqaro standartlarga mos fiskal boshqaruv modelini shakllantirish.

2030-yilgacha mo'ljallangan soliq siyosatida xalqaro moliya institutlari tomonidan tavsiya etilgan ilg'or standartlarni joriy etish muhim ahamiyat kasb etadi. OECD, Jahon banki va Xalqaro valyuta jamg'armasi tavsiyalariga muvofiq, O'zbekiston fiskal boshqaruvda shaffoflik, hisobdorlik va ochiqlik tamoyillarini yanada kuchaytirishi lozim. Bu yo'nalishda davlatlararo soliq ma'lumotlarini almashish tizimini kengaytirish, elektron auditning xalqaro standartlariga mos tizim yaratish hamda xorijiy ekspertlar bilan hamkorlikni kuchaytirish maqsadga muvofiqdir.

Shuningdek, O'zbekiston xalqaro soliq axborot markazlari bilan integratsiya orqali noqonuniy daromadlarni yashirishga qarshi kurashni kuchaytirishi kerak.

6. Soliq to'lovchilarga 100 foiz elektron xizmat ko'rsatish tizimini joriy etish.

2030-yilgacha mo'ljallangan strategik maqsadlardan biri - soliqqa oid barcha jarayonlarni to'liq elektron formatga o'tkazishdir. Bu degani, har bir soliq to'lovchi soliq deklaratsiyasini, hisob-kitobni va to'lovni yagona raqamli identifikatsiya orqali amalga oshiradi. Soliq organlari va fuqarolar o'rtasida barcha aloqa faqat elektron platformalar orqali olib boriladi, bu esa inson omilini kamaytiradi, korrupsiya xavfini yo'qotadi va xizmat ko'rsatish tezligini oshiradi.

Bu jarayonni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun mamlakat miqyosida internet tarmog'ining qamrovini kengaytirish, texnik infratuzilmani yangilash va xodimlarning raqamli savodxonligini oshirish zarur.

XULOSA

Ushbu strategik chora-tadbirlar soliq tizimining raqamli transformatsiyasini chuqurlashtiradi, fiskal shaffoflikni oshiradi va davlat byudjeti barqarorligini mustahkamlaydi. Raqamli texnologiyalar joriy etilgach, soliq yig'uvchanligi 15–20 foizga oshishi, yashirin iqtisodiyot hajmi kamayishi, soliq to'lovchilarning ixtiyoriy rioya darajasi esa 90 foizdan yuqori bo'lishi kutiladi. Natijada, O'zbekiston soliq tizimi xalqaro standartlarga mos raqamli fiskal boshqaruv modeliga ega bo'ladi,

soliq to'lovchilar uchun qulay raqamli muhit shakllanadi va davlat byudjeti barqaror daromad manbalariga ega bo'ladi.

Ushbu strategik yo'nalishlar O'zbekiston soliq tizimining raqamli transformatsiyasini chuqurlashtirish, fiskal shaffoflikni ta'minlash hamda davlat byudjeti barqarorligini mustahkamlashga xizmat qiladi. Natijada, mamlakatda soliq yig'uvchanligi darajasi barqaror oshadi, soliqlardan bo'yin tovlash holatlari kamayadi va soliq to'lovchilar uchun qulay raqamli muhit yaratiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi. – Toshkent: Adolat nashriyoti, 2023.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida" 2020-yil 5-oktabrdagi PF-6079-son Farmoni. <https://lex.uz/ru/docs/-5030957>.
3. Vazirlar Mahkamasining "Soliq ma'muriyatchiligida zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng joriy etishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" 2020-yil 5-iyundagi 359-son qarori. <https://lex.uz/uz/docs/-4844692>.
4. OECD. (2023). Tax Administration 2023: Comparative Information on OECD and Other Advanced and Emerging Economies. Paris: OECD Publishing.
5. World Bank. (2022). Digitalization of Tax Administration: Global Trends and Policy Lessons. Washington, DC: The World Bank Group.
6. IMF. (2021). Digitalization and Tax Compliance: Policy Implications for Developing Economies. Washington, D.C.
7. UNCTAD. (2022). Digital Economy Report 2022: Value Creation and Capture — Implications for Developing Countries. Geneva: United Nations.
8. www.soliq.uz – O'zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo'mitasining rasmiy sayti, soliq tizimi, elektron xizmatlar va raqamlashtirish bo'yicha ma'lumotlar.